

REDENGEVENDE OMSCHRIJVING BESCHERMD GEMEENTELIJK MONUMENT

Monumentnummer erfgoedregister gemeente Enschede: 000000

Naam	Lös Hoes bij Theehuis 'Sprakel in het bos'		
Adres	Overmaatweg 45		
Buurt	Vaneke		
Wijk of Dorp	Lonneker		
Kadastrale gegevens	LNK00R2830		
X-Y coördinaten	52.24603113405999, 6.897279321359343		
BAG ID	0153100000239859		
Bouwjaar	Begin 19e eeuw		
Architect	Niet van toepassing		
Opdrachtgever	Fam. Jonker was destijds de eigenaar van het huis (kaart 1832)		
Bouwstijl	Saksisch hallenhuis met ankerbalkgebinten		
Typologie	Hallenhuis, lös hoes		
Oorspronkelijke functie	Boerderij		
Huidige functie	Schuur		
Verbouwingen	Het ensemble is in verschillende fasen ontstaan.		
Opsteller omschrijving	Tom Temmink, Het Oversticht		
Datum besluit	Invullen gemeente Enschede		
Naam besluit	Invullen gemeente Enschede		
Datum foto's	01-03-2024	Datum omschrijving:	24-10-2024
Registerbeschrijving	Compacte hallenhuis boerderij in Twentse stijl met ankerbalkgebinten uit het begin van de 19e eeuw, in basis wellicht ouder. Lös hoes met typische kenmerken zoals een vuurplaats in het voorhuis, een rookgat erboven tussen de slieten van het plafond, bedsteeruitmes met dubbele deuren en een gemak aan de buitenzijde van de boerderij.		

Identificerende aanduiding locatie

Foto object

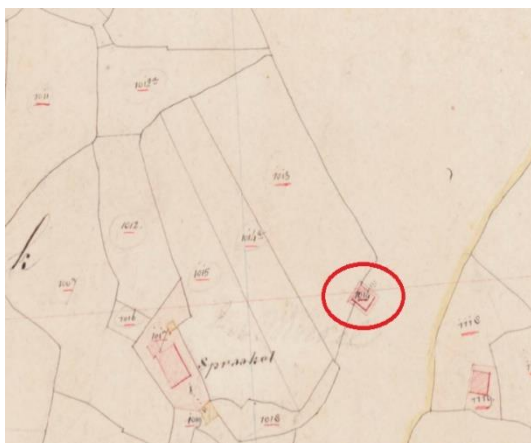
HISTORISCHE EN RUIMTELIJKE CONTEXT

Het landschap ten noorden van de stad Enschede bestaat in de zeventiende en achttiende eeuw uit kleinschalige kampen met verspreid liggende boerderijen. In het oosten ligt de Lonneker es, in het westen een uitgestrekte heide die hoort bij de Marke van Lonneker. De kleine keuterboerderij is te zien op de kadastrale kaart van 1832 aan de rand van het grote erf van boerderij 'Het Spraakel'. Waarschijnlijk stond de kleine boerderij in dienst van de grote. Bij de boerderij horen een door houtwallen omgeven kleine akker en een weijtje. De Overmaatweg was een van de weinige verharde wegen in dit gebied. Rond 1950 is vrijwel alle heide ontgonnen voor landbouw; ten oosten van de boerderij is bos aangeplant. Vanaf 1900 wordt het theehuis al op kaarten aangegeven.

In 1832 heeft de boerderij volgens de kadastrale kaart geen agrarische functie. De keuterboerderij was te klein om volledig te voorzien in het levensonderhoud. In het boerderijtje zullen een paar koeien hebben gestaan en wellicht wat varkens of schapen.

Naast het erf van de boerderij en het theehuis wordt vanaf 1940 door de Duitse bezetters het Zuidkamp aangelegd, als onderdeel van de militaire vliegbasis Twente. Het vliegveld dat in 1928 was opgericht voor burgerluchtvaart wordt tijdens de Tweede Wereldoorlog door de Duitsers ingezet als militaire basis. Na de oorlog komt het terrein in handen van het Ministerie van Defensie, die het begin jaren 2000 afstoot. De gemeente laat dan plannen maken voor de inmiddels gerealiseerde, ruim opgezette woonwijk Het Vaneker.

HISTORISCH BEELDMATERIAAL

Kadastrale minuut van 1832
www.cultureelerfgoed.nl

Rond 1900
 Bron: www.topotijdreis.nl

Rond 1910
 Bron: www.topotijdreis.nl

Rond 1950
 Bron: www.topotijdreis.nl

BESCHRIJVING VAN HET OBJECT

Omgeving van het monument

De omgeving van het monument is deels aangepast aan de functie van het theehuis. Van de oorspronkelijke boerentuin is de boomgaard nog (deels) bewaard gebleven. De functie van het werkgedeelte van het oorspronkelijke erf is in de loop van de tijd verloren gegaan doordat de bouw van een nieuwe schuur (te) dicht op de niendeuren. Hierdoor is de beleving van het oorspronkelijke boerenerf verloren gegaan. Schuren stonden in het verleden wel vaak gegroepeerd in een soort waaier vorm rond het “nien-end” of stonden naast de boerderij, maar niet pontificaal voor de uitrit, waardoor het in- en uitrijden van de boerderij met een wagen onmogelijk is geworden.

Erf

De groene en informele omgeving is medebepalend voor de kwaliteit van het erf. De eiken, en aan de kant van de Zuidkampweg grote exemplaren van rode beuk, kastanje en linde, dragen hieraan bij. Achter de boerderij staat een boomgaard, omgeven door opgaande beplanting en met een (half verborgen) toegang vanaf de zuidkant, waar een parkeerplaats heeft gelegen. Achter het theehuis en naast de oude boerderij ligt een terras van grind, aansluitend op een grasveld, ook hier omgeven door struiken. Deels op het gras, deels in de struiken staan grote eiken.

Algemeen, hoofdvorm, dak

De boerderij is van het hallenhuistype met een Twentse uitstraling en heeft een symmetrische opzet. De compacte keuterboerderij is gebouwd als *lös hoes*, waarbij men oorspronkelijk samen met het vee onder één dak heeft geleefd zonder fysieke scheiding. De boerderij is geheel gestuct aan de buitenzijde. Wellicht zijn er nog bouwsporen verborgen achter de stuc laag. Dit soort kleine boerderijen was oorspronkelijk voorzien van vakwerkwanden met een lemen vulling. Rond het midden van de 19e eeuw is de boerderij voorzien van een moderne schil. Het gebouw heeft relatief lage zijgevels en is voorzien van een zadeldak met houten windveren en dekkers. De kap is geheel vernieuwd; onbekend is wanneer dit is gebeurd. Er liggen rondhouten sporen op, met een dakbeschot vermoedelijk van asbest. Bij dezelfde renovatie zijn de pannen vervangen door een blauw gesmoorde ‘Tuile du Nord’ pan.

Gevels

De gestucte **voorgevel** is voorzien van een witte sauslaag met een houten donkergroene topgevel daarboven. Een deel van de voorzijde wordt aan het zicht onttrokken door de aangebouwde sluis waarmee de boerderij is verbonden met het theehuis. In de voorgevel bevinden zich een houten deur en twee vensters. De vensters verspringen in hoogte ten opzichte van elkaar en hebben verschillende roedeverdelingen. Het venster naast de deur heeft een kruisroedeverdeling met vier ruitjes. Het andere venster heeft een staande vorm en bestaat uit drie gestapelde, horizontale ruitjes met twee horizontaal geplaatste roeden. Het onderste is voorzien van een uitzetraampje.

De **linker zijgevel** is voorzien van stucwerk en een witte sauslaag. De zijgevel heeft een flauwe aankapping waardoor een groot deel van de gevel niet goed zichtbaar is. Deze gevel heeft zeer veel bouwsporen die zich aftekenen in het stucwerk. Naast een halfrond stalraampje lijkt er ook een grotere dubbele deur in de zijgevel gezeten te hebben. Aan de zijde van de voorgevel is een staldeur geplaatst en ernaast een laag deurtje met een gietijzeren venster erboven. Er zijn geen dakramen in dit dakschild. Onder het flauwe overstek bevindt zich een gemak in een apart gebouwde ruimte. Deze is nog intact: een plank met gat, afgedekt met een rond deksel.

De **rechter zijgevel** is voorzien grijs stucwerk. De gevel is door de aanbouw niet geheel zichtbaar. Het zichtbare deel van de zijgevel heeft twee liggende stalen vensters met een getoogde bovenzijde. Het dak heeft geen goten; het dakvlak is geheel gesloten. Net voor de achtergevel heeft deze zijgevel nog een uitstulping in de vorm van een ruimte die van buiten af bereikbaar was.

De **achtergevel** is voorzien van grijs stucwerk met een houten donkergroene topgevel. De gevel heeft een traditionele indeling met een centraal geplaatste niendeur met aan weerszijden hoger geplaatste, gietijzeren staande vensters. Opvallend zijn de staldeuren die minder ver naar de hoek zijn geplaatst dan gebruikelijk. Ook dit is te wijten aan de kleine maat van de boerderij. De boerderij had geen grupgang. De niendeur heeft een stiepel met een stiepelteken erop en beide deuren hebben een boven- en een onderdeur die van hoogte verschillen. De niendeuropening is onderlangs op de hoeken voorzien van schampstenen. Op het stucwerk zijn de aanzet- en eindstenen van de bogen geschilderd in zwart en wit. Of ze in het achterliggende metselwerk daadwerkelijk aanwezig zijn is niet te zien. De onderdorpel onder de niendeur tussen de schampstenen is van Gildehauser zandsteen.

Interieur

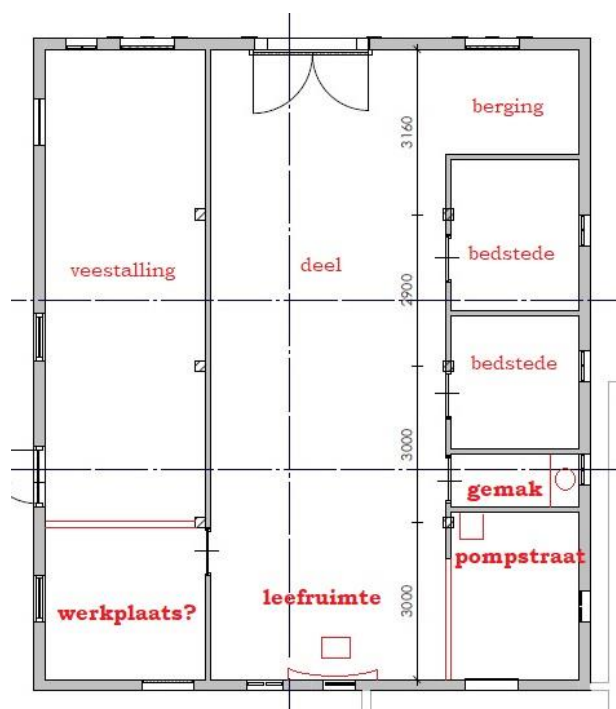
Het **interieur** van de boerderij is vrijwel gaaf. Het huis heeft een ankerbalkconstructie met daarboven een sporenkap en een hooizolder.

Het bestaat uit vier traveeën en drie losstaande gebinten. In de achtergevel is nog een gebint opgenomen in het metselwerk met twee extra tussenstaanders voor de niendeur. De korbelen ontbreken hier. Aan de voorgevelzijde staat het gebint tegen de buitenmuur aan. Ook hier geen korbelen omdat de stijfheid van het gebint door het metselwerk wordt gegarandeerd. Over de gebintliggers zijn slieten gelegd waarboven het hooi lag te drogen. De sporen zijn al eens vernieuwd, maar wel op de traditionele manier aangebracht. Zoals reeds gemeld is de boerderij een origineel *lös hoës*. Dat wil zeggen dat er nooit een brandmuur is geplaatst op de scheiding tussen wonen en werken. Omdat het een keuterboerderij is met een compacte maat, is de rechter zijbeuk vrijwel geheel gebruikt voor leeffuncties. De halfopen ruimte in het eerste travee aan de rechterzijde heeft een pompstraat. Daarachter bevindt zich een smalle ruimte die waarschijnlijk het gemak is geweest. Daarachter twee even grote ruimtes met smalle dubbele deuren. Dit zijn de bedsteden geweest. In de nis die in de hoek over blijft zou een berging of werkplaatsje gezeten kunnen hebben. De middenbeuk is geheel open. Aan de voorgevelzijde is een vuurplaats herkenbaar door de tegeltjes die in een flauwe ronding tegen de gevel zijn aangebracht. In het slietenplafond zit nog een rookgat. Hierdoor kan goed bepaald worden waar de open stookplaats in de vloer heeft gezeten. In de vloer zelf is dit niet te zien, maar wellicht is er onder de nieuwere vloer nog iets zichtbaar gebleven. Aan de muur zal een zwengel gezeten hebben waarmee de kookhaak met pot boven het vuur gedraaid kon worden.

De linker zijbeuk is gerenoveerd waardoor de indeling en het gebruik van eertijds lastig zijn te bepalen. Aan de voorzijde zit het lage deurtje met het venster erboven. Hier kunnen een paar varkenshokken hebben gezeten. Het is ook niet ondenkbaar dat het deurtje werd gebruikt om grotere zaken naar binnen en buiten te werken. Denk aan de keuterboeren die 's winters ander werk deden om wat bij te verdienen. Stoelenvlechten, radmakers, klompenmakers enz. Het materiaal kon via het lage deurtje naar buiten of binnen.

Bijbehorende bouwwerken of klein erfgoed

Naast de boerderij met twee aanbouwtjes die vastzitten aan het volume van de boerderij zijn er geen losse monumentale elementen meer aanwezig op het erf.

Mogelijke indeling van de plattegrond van de boerderij.

BEELDMATERIAAL BESTAANDE SITUATIE EXTERIEUR

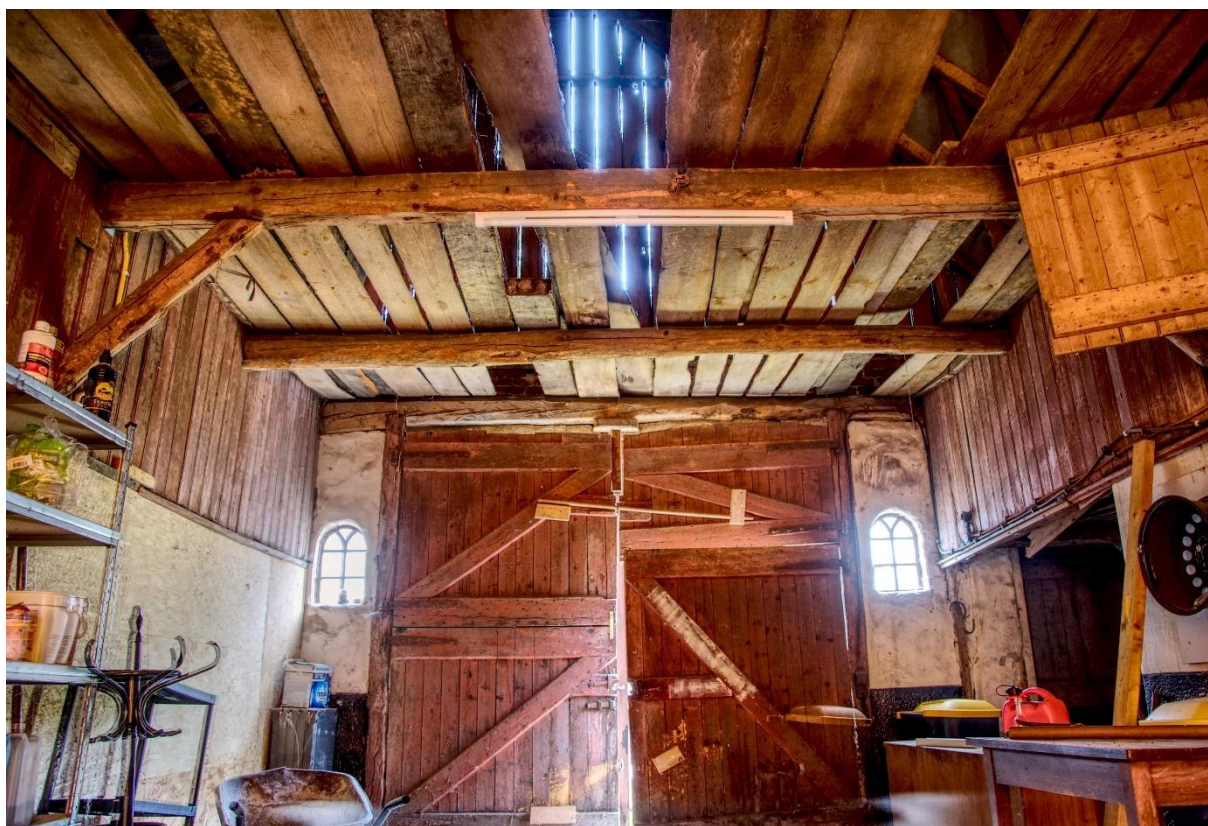
Vm. werkzijde van het Los Hoes

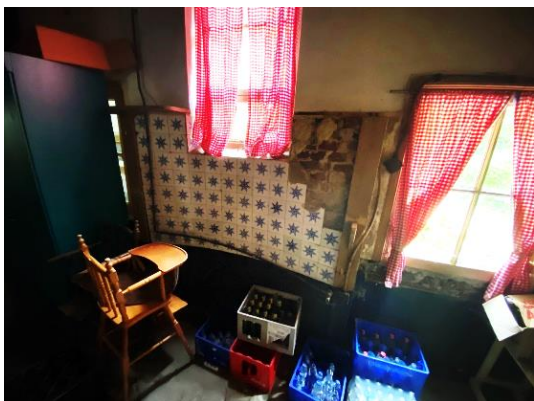

Vm. woonzijde van het Los Hoes

BEELDMATERIAAL BESTAANDE SITUATIE INTERIEUR

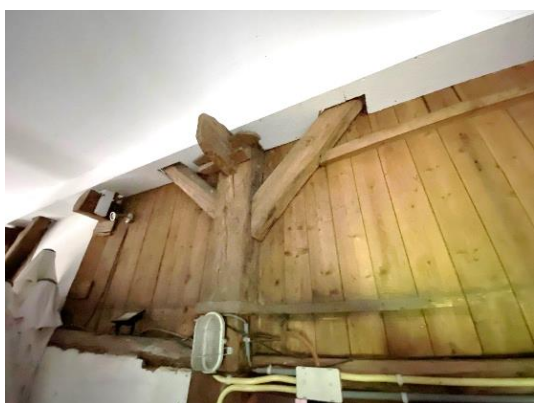

Tegelwand op de voorgevel met de bijzondere vensterindeling.

Erboven het open rookgat door de slieten.

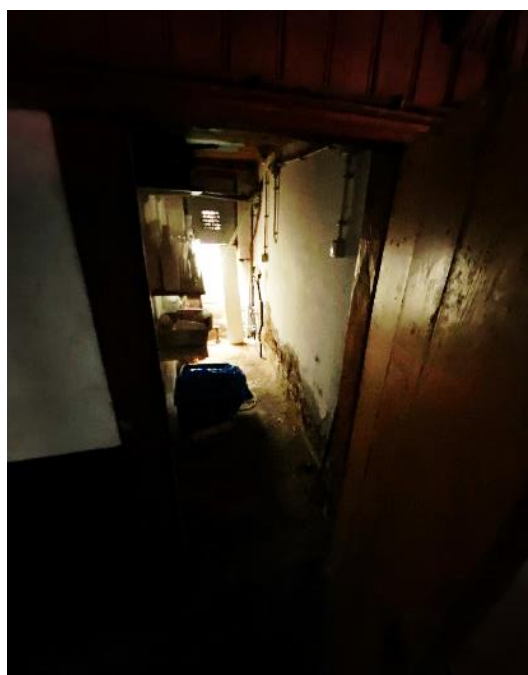
Ankerbalkgebint in het voorhuis gedeelte.

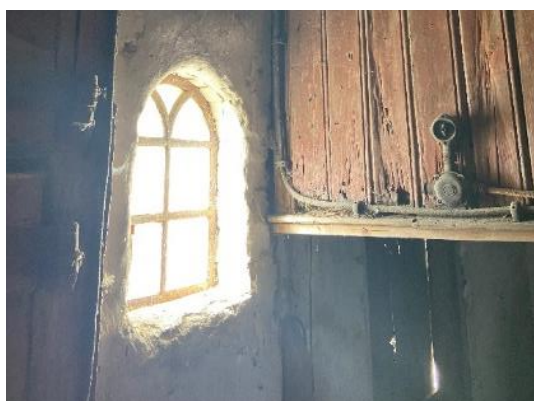
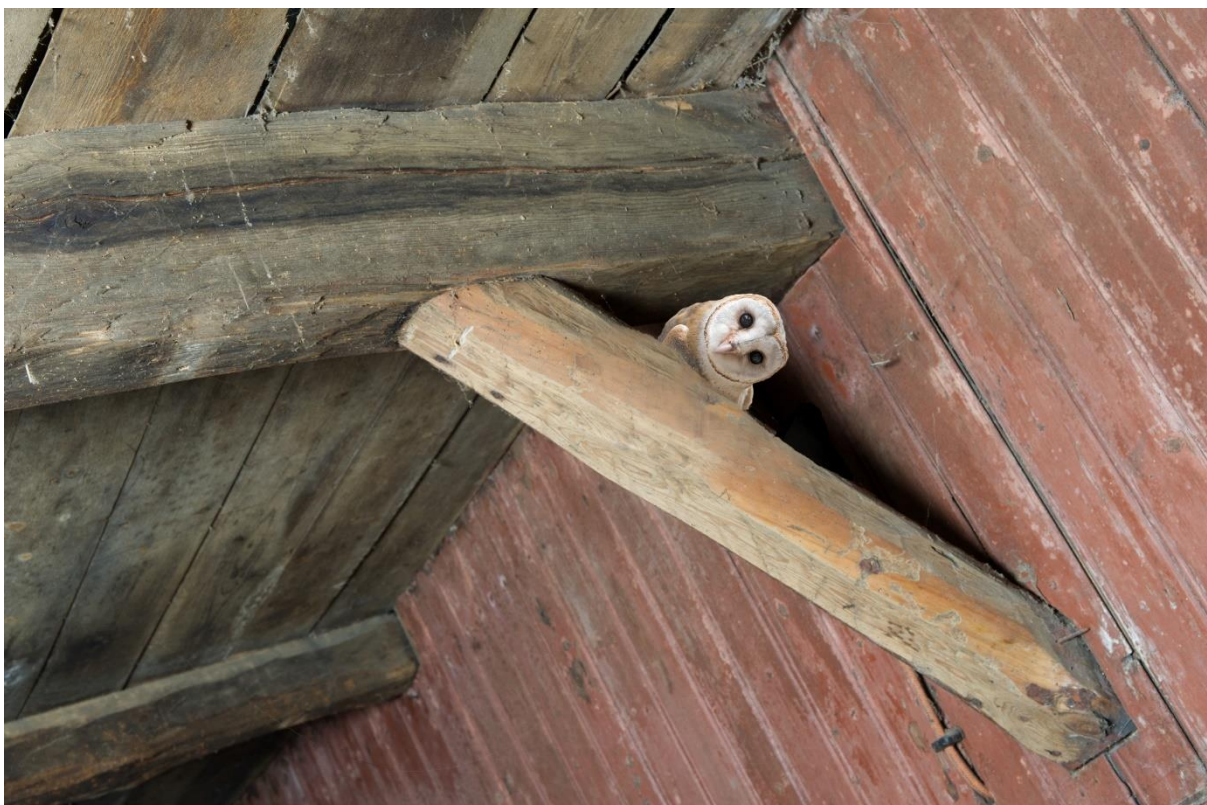
Twee bedsteden achter elkaar in de zijbeuk en rechts de deur naar het gemak.

Pompstraat vooraan rechts in de zijbeuk.

De smalle ruimte waar het gemak gezeten zal hebben.

Raam naast de niendeur met rechts het hildebeschoot.

Het hout is duidelijk met een dissel gekantrecht. Erboven de slieten van de zolder. Gebintligger boven de niendeur.

Redengevende omschrijving
Overmaatweg 45, Los Hoes

BEELDMATERIAAL BUITENRUIMTE

Links de boomgaard, rechts het paadje naar de parkeerplaatsen

Niet-streekeigen laurierstruiken

De schuur naast de achtergevel

Deel van de voorgevel bij terras theehuis

WAARDERING¹

Het belang van dit object is gelegen in:

Cultuurhistorische waarden

Als gaaf voorbeeld van een klein lös hoes op de oorspronkelijke plek, heeft de boerderij een zeer hoge cultuurhistorische waarde. Van de duizenden kleine lösse huuze die er in Overijssel stonden rond 1900, is deze als enige overgebleven op de oorspronkelijke plek. De Bommelas is de enige boerderij die hiermee vergelijkbaar is. Deze is echter al eens verplaatst.

Architectuur- en kunsthistorische waarden

De boerderij is een gaaf bewaard voorbeeld van een keuterboerderij aan de rand van een voornaam erf. Het gebouw is architectuur- en kunsthistorisch waardevol vanwege de kleinschaligheid en de streekeigen vormgeving en bouwmethodiek.

Stedenbouwkundige, situationele en/of ensemblewaarden

Van het oorspronkelijk erf is alleen de boomgaard nog aanwezig als onderdeel van de toenmalige indeling van het erf. De groene en informele omgeving is medebepalend voor de kwaliteit van het erf. De eiken, en aan de kant van de Zuidkampweg grote exemplaren van rode beuk, kastanje en linde, dragen hieraan bij. Het complex heeft grote ensemblewaarde, dankzij de transformatie van een eenvoudig boerenerf naar een uitspanning met een café. Het lös hoes fungeert sindsdien als opslagruimte.

Gaafheid en herkenbaarheid

De boerderij is herkenbaar als een kleine keuterboerderij met de daarbij horende kenmerken in zowel exterieur als interieur. Qua gaafheid is het interieur beter bewaard gebleven dan de buitenzijde. Door het stucwerk van de gevels is het oorspronkelijke metselwerk geheel aan het zicht onttrokken.

Zeldzaamheid

Vanwege het feit dat de boerderij het enige lös hoes in Nederland is die nog op dezelfde plek staat, is het gebouw voor Enschede, Overijssel en voor Nederland uitzonderlijk zeldzaam.

OMVANG BESCHERMING

Zowel het exterieur als het interieur van het object is beschermd.

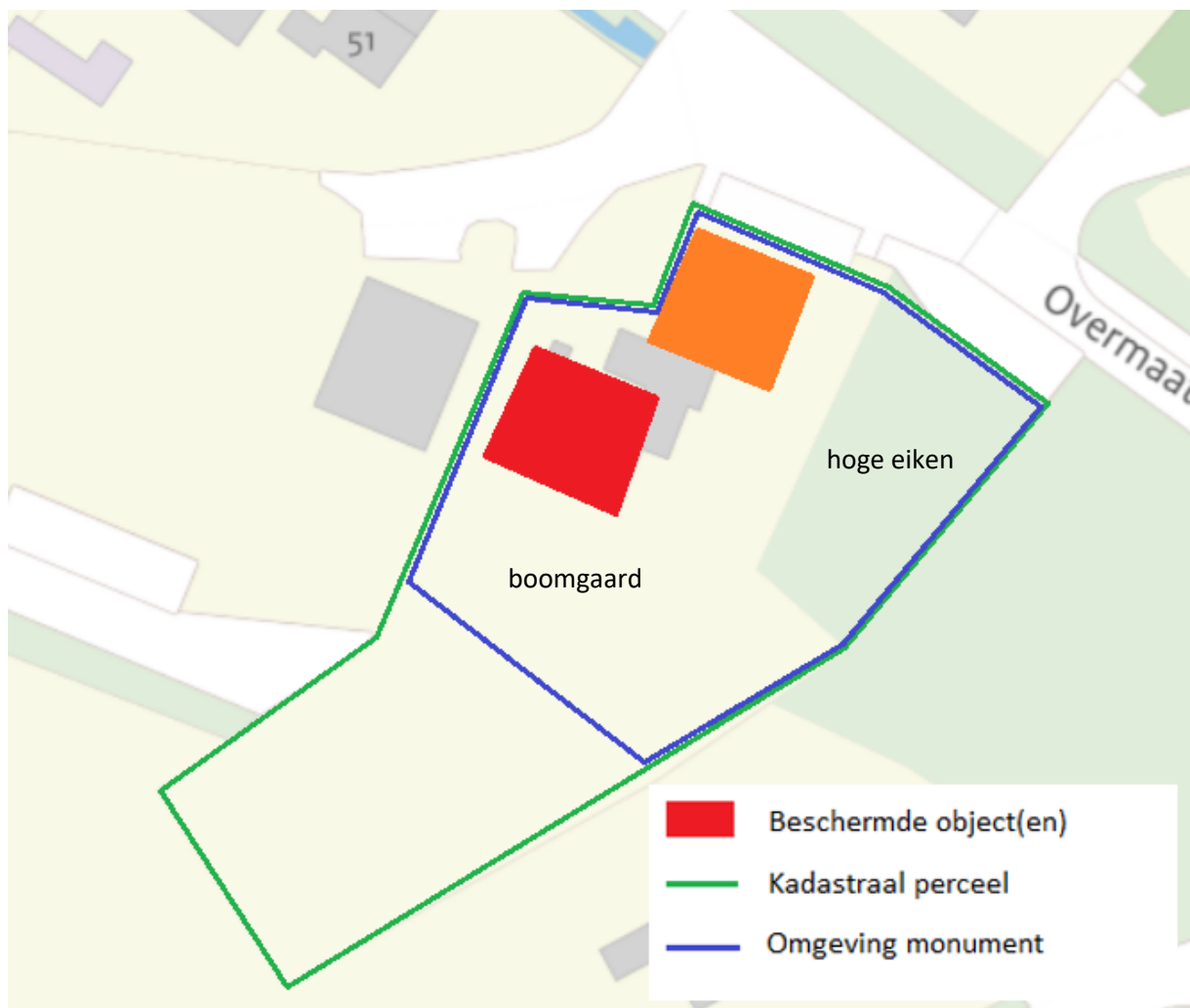
(Het lös hoes wordt hier expliciet beschermd. Het theehuis heeft reeds bescherming als gemeentelijk monument).

Geen onderdeel van het monument zijn:

- Aankapping aan de boomgaardszijde van het pand.
- Het verbindingsgebouw tussen het theehuis en het los hoes.

¹ Opgesteld aan de hand van de beleidsregel: Nadere regels waarderingscriteria voor het aanwijzen van een gemeentelijk monument Enschede geldend van 01-06-2024.

BESCHERMINGSOVERZICHT

In oranje kleurinvulling:

Het reeds als gemeentelijk monument beschermde Theehuis Sprakel in het bos.

Leeswijzer bij een redengevende omschrijving van de gemeente Enschede

Deze redengevende omschrijving is onderdeel van het besluit van het college van burgemeester en wethouders van Enschede om het terrein, pand of complex als een gemeentelijk beschermd monument aan te wijzen. Alles wat bouwkundig en functioneel onlosmakelijk deel uitmaakt van de zelfstandige eenheid van het terrein, pand of complex is onderdeel van het gemeentelijk beschermd monument.

In de praktijk betekent dat dus het hele pand, inclusief het vaste interieur onderdeel zijn van het monument. Het is mogelijk dat er niet monumentale onderdelen in het pand aanwezig zijn. Zoals een nieuwe keuken, badkamer of aanbouw. Deze vallen mogelijk buiten de bescherming. De onderdelen zijn dan genoemd in de redengevende omschrijving of kunnen in overleg met de ambtelijk erfgoeddeskundige van de gemeente worden bepaald.